

O. Klymovych

EUROPEAN STANDARDS: BURDEN OF PROOF IN CASES RELATED TO THE ELECTIONS IN UKRAINE

The article is devoted to review of the standards of proof set out in legislation and applied by courts of Ukraine on the example of the decisions of administrative courts of Ukraine during the election campaign in 2012.

Keywords: human rights, burden of proof, election law standards.

Матеріал надійшов 18.03.2013

УДК 341.174:061.1ЄС:304.42

Бик Т. І.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розглянуто становлення і розвиток соціальної політики та концепції прав людини в рамках ЄС і, зокрема, роль Суду ЄС у цьому процесі. Проаналізовано взаємозв'язок правових систем Ради Європи та ЄС у сфері захисту соціальних прав людини. У висновках підсумовано тенденції захисту соціальних прав людини в праві ЄС.

Ключові слова: соціальні права, захист прав людини, Європейський Союз (ЄС), Суд ЄС.

Європейські Співтовариства, які створювалися, передусім, на економічній основі, спочатку кардинально відрізнялися від Ради Європи, правова система якої була зосереджена на захисті прав людини. Водночас поступово ЄС приділяло усе більше уваги цій сфері. Крім того, сама природа Європейських Співтовариств дає підстави стверджувати, що захист економічних та соціальних прав був пріоритетним порівняно із захистом громадянських та політичних прав.

Становлення та розвиток концепції соціальних прав людини в праві ЄС варто аналізувати в контексті двох рівнів: формування концепції соціальної політики ЄС та концепції прав людини в правовій системі ЄС.

Історичний розвиток соціальної політики на рівні ЄС можна поділити на декілька періодів, узявши за основу класифікацію Т. Герві [23, с. 13–30].

1. **Неолібералізм (1957–1972).** У цей час формування соціальної політики ЄС базувалося на твердженні, що користь від зростаючої конкуренції в межах нещодавно створеного ЄЕС автоматично пошириться на всі інші, також і соціальний, сектори ЄЕС.

Водночас саме в цей період було прийнято два ключові для соціальної політики ЄС регулятивні документи. Першим був Регламент № 1612/68, в якому свободу руху названо фундаментальним правом працівників-громадян ЄС та їх сімей і додано, що це право вимагає рівного ставлення до таких осіб на практиці та в праві [5], а ст. 7(2) Регламенту надала працівникам-мігрантам-громадянам ЄС такі самі соціальні та податкові переваги, що й працівникам-громадянам держави, на території якої вони перебувають. Другим документом був Регламент № 1408/71, що вимагав координації державних

систем соціального забезпечення для працівників-мігрантів-громадян ЄС [6]. Цей документ зазнав численних змін і додатків і у 2004 р. був замінений новим Регламентом [9].

Становлення концепції прав людини в праві ЄС варто розглянути, передусім, через відповідні рішення Суду ЄС. Так, у рішенні в справі *Stauder* 1969 р. Суд ЄС уперше послався на основні права людини, зазначивши, що вони «закріплені в загальних принципах права Співтовариства та захищаються Судом»¹. Наступною була справа *Internationale Handelsgesellschaft* 1970 р., у якій Суд ЄС заявив: «Фактично, повага фундаментальних прав є складовою частиною загальних принципів права, які захищає Суд ЄС. Захист таких прав, що надихається спільними для держав-членів конституційними традиціями, має забезпечуватися в рамках структури та цілей Співтовариства»².

2. Соціальні дії: «людське обличчя» для ЄС (1972–1980), коли коаліція соціал-демократичних урядів основних держав-членів мала сильний вплив у ЄС, що й забезпечило динамічний розвиток соціальної політики ЄС. У 1974 р. Рада ЄС прийняла Резолюцію щодо програми соціальних дій для ЄЕС [7], в якій було виділено окрему роль соціальної політики Співтовариства та наголошено, що соціальні цілі повинні постійно враховуватись усіма політиками Співтовариства. Відтоді Єврокомісія регулярно публікує та реалізовує такі програми.

Тим часом у справі *Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung* 1974 р. Суд ЄС зазначив, що «міжнародні договори щодо захисту прав людини, над якими держави-члени спільно працювали або які вони підписали, можуть слугувати орієнтирами, яких необхідно дотримуватися в рамках права Співтовариства», а також послався на ЄКПЛ³. Відтоді Суд ЄС неодноразово визнавав, що основу фундаментальних прав людини, які визнаються загальним принципом права ЄС, становлять права, закріплені у ЄКПЛ⁴.

¹ Позивач оскаржував вимогу згадування на купоні, що надає право купівлі масла за зниженою ціною, імені та прізвища відповідної особи, що, на його думку, є порушенням гарантованого Конституцією Німеччини права на гідність [14; Grounds of judgement, § 7].

² У справі йшлося про вільний вибір у комерційних рішеннях як елемент фундаментальних цінностей права Співтовариства [15; Grounds of judgement, §4].

³ Позивач ставив питання про порушення, всупереч Конституції Німеччини, таких фундаментальних прав, як право власності, право на вільний розвиток особистості, право на свободу економічної діяльності [16; Ground of judgement, §13].

⁴ Див. для прикладу: Case 36/75. Rutili. 28.10.1975 – § 32; Case 222/84. Johnson v. Chief Constable of the RUC. 15.05.1986 – §18; Case C-159/90. SPUC v. Grogan. 04.10.1991 – § 30, 31; Case C-404/92P. X v. Commission. 05.10.1994.

Згодом Суд ЄС почав посилатися вже на Європейську соціальну хартію. Так, у рішенні у справі *Defrenne* 1978 р. Суд використав ЄСХ для обґрунтування того, що заборона дискримінації за ознакою статі є одним із фундаментальних прав⁵. Чергову згадку про ЄСХ можна знайти у справі *Blaziot* 1988 р.

У цей період мову прав людини Суду ЄС почали використовувати інші інституції Співтовариства. Так, Спільна декларація Європейського парламенту, Ради та Комісії 1977 р. [8] заявила про пріоритетну важливість для інституцій Співтовариства захисту основних прав, які походять, серед іншого, з конституцій держав-членів та ЄКПЛ. Отож, як зазначає Т. Гартлі⁶, Суд ЄС розробив власну концепцію загально-визнаних принципів права ЄС, відповідно до якої загальні принципи права ЄС походять з різних джерел, зокрема з Договорів ЄС та правових систем держав-членів ЄС. Суд вважає, що достатньо визнання принципу серед більшості членів ЄС або відповідності загальній тенденції в державах-членах, щоб його можна було визнати загальним принципом права ЄС. Водночас, як додає О. Климович, відповідно до рішень Суду ЄС, загальні принципи права ЄС є самостійним джерелом права, одним з яких є принцип дотримання прав людини [20, с. 32].

3. «Гнучкість» та дерегулювання (1980–1985). Економічні проблеми 1970-х років змусили держав-членів ЄС повернутися до питань економіки, відходячи від зосередження уваги на формуванні соціальної політики ЄС.

4. Внутрішній ринок та «європейський соціальний простір» (1986–1993) – період, рушійними силами якого стали французька влада на чолі із соціалістом Ф. Міттераном та Комісія ЄС на чолі з Ж. Делором. Єдиний європейський акт 1986 р. запровадив у Римський договір цілий розділ про економічне та соціальне згуртування (Розділ V) і став першим установчим документом Співтовариства, який офіційно визнав основні права людини, пославшись, серед іншого, на Конвенцію про захист прав людини та основних свобод і Європейську соціальну хартію. У 1989 р. 11 держав-членів Співтовариства (крім Великої Британії) підписали Хартію Співтовариства про основні соціальні права працівників, яка, за словами О. Головка-Гавришевої [19, с. 71], стала першою спробою міждержавного співробітництва з

⁵ Справа стосувалася рівних умов працевлаштування для чоловіка та жінки [17; § 27, 28].

⁶ Див.: Hartley T. C. The Foundations of the European Community Law. Fourth Edition. Oxford University Press. 1999. – P. 130-131 [23].

питань соціального забезпечення і захисту населення в рамках ЄС. Зрештою, в 1991 р. ті самі 11 держав-членів ЄС прийняли Угоду про соціальну політику, яка, згідно з О. Головка-Гавришевою [19, с. 72], по суті, уповноважила використовувати інституційну систему ЄС для досягнення мети міждержавного співробітництва у галузі соціальної політики.

5. Після Маастрихта та Амстердама: суперечки та протиріччя (1993–2010), коли жодна модель соціальної політики Співтовариства не стала домінантною. Формування соціальної політики ЄС відбувалося на основі ґрунтовних та обширних Зеленої [10] та Білої [12] книг з європейської соціальної політики 1993 р. та 1994 р. відповідно, які виокремили принципи європейської соціальної політики; Білої книги про зростання, конкурентоспроможність і зайнятість 1993 р. [11] та Програми соціальних дій на 1995–1997 рр. [13], що передбачала вироблення методів координації державних систем соціального забезпечення та полегшення забезпечення ефективнішої імплементації існуючого права.

Водночас, як зауважує О. Головка-Гавришева [19, с. 57], внаслідок внесення у 1992 р. змін та доповнень до Договору про заснування ЄЕС відбулася трансформація ЄЕС із суто економічного інтеграційного об'єднання держав у таке, метою якого стало сприяння міждержавному співробітництву, серед іншого, у сфері соціальних відносин.

У 1997 р., зі зміною влади у Великій Британії, Угоду про соціальну політику впроваджено як «Соціальний розділ» в Амстердамський договір. Рада отримала нові повноваження для затвердження директив у галузі політики соціального забезпечення (ст. 137 Договору), а Єврокомісія отримала завдання сприяти координації діяльності держав-членів у всіх сферах соціальної політики. Як підсумовують Ст. Узерхіл та П. Боумон [25, с. 715], у галузі соціальної політики Амстердамський договір став більш амбітним проектом, ніж будь-який з раніше існуючих документів ЄС. В установчих договорах ЄС з'явилися положення про повагу до прав людини – в преамбулі Маастрихтського договору та ст. 6 (1) Амстердамського договору. Дотого ж у ст. 6 (2) Договору вже містилося чітке посилання на ЄКПЛ, а ст. 7 передбачила право Європейської ради позбавляти певних прав державу-члена, яка серйозно та систематично порушує принципи поваги до прав людини та фундаментальних свобод. Окрім того, Маастрихтським договором запроваджено інститут Європейського омбудсмена (ст. 228). Зрештою,

питання гарантій прав людини включено 1993 р. і в Копенгагенські критерії, які повинні виконати держави-кандидати для вступу в ЄС. У Висновках Європейської ради у Лісабоні 2000 р. [4] одним з головних завдань названо модернізацію європейської соціальної моделі. Відтоді питання соціальної політики порушувалося майже на всіх зустрічах Європейської ради.

У 2000 р. прийнято і проголошено як спільний правовий акт Європарламенту, Ради і Комісії Хартію основних прав ЄС [3], яка закріпила широкий перелік соціальних прав та свобод. Варто відзначити, що у виданому сесією ЄС у Кельні 1999 р. мандаті на розроблення Хартії основних прав ЄС джерелами майбутнього документа визначено ЄКПЛ та ЄСХ(п) [24, с. 116, 118, 138]. Як відзначає С. Верланов [18], при затвердженні Хартії ЄС пішов на пряме включення матеріальних норм ЄКПЛ та прецедентного права, яке формується ЄСПЛ, у своє внутрішнє право. Понад те, Хартія встановлює [3, Art. 52.3], що, коли права, які містяться у ній, відповідають правам, гарантованим ЄКПЛ, зміст та обсяг цих прав має бути таким самим, як вони встановлені ЄКПЛ.

Ніццький договір 2001 р. (ст. 144) передбачив створення Комітету із соціального захисту, який до того мав статус органу *ad hoc*, завдання якого полягали у моніторингу соціальної ситуації, розвитку політики соціального захисту в державах-членах і Співтоваристві, сприянні обміну інформацією та успішним досвідом між державами, а також підготовці відповідних доповідей. Отже, Комітет доповнив перелік органів ЄС, залучених до вироблення та реалізації соціальної політики: Економічний та соціальний комітет, Комітет регіонів, Комітет Ради ЄС із зайнятості.

6. Новий рівень захисту прав людини в ЄС (2010 – до сьогодні). Передусім питання захисту соціальних прав людини в рамках ЄС після набуття чинності Лісабонським договором варто розглядати в контексті приєднання ЄС до ЄКПЛ та Хартії основоположних прав ЄС [2, Art. 6.1, 6.2]. Той факт, що ці документи стали зобов'язуючими в праві ЄС, створює нові можливості для захисту прав особи (в тому числі й соціальних прав) на території ЄС. Окрім того, Лісабонський договір чітко відніс соціальну політику до спільної компетенції ЄС та держав-членів [2, Art. 4.2]. Водночас на практиці це навряд чи призведе до передачі суттєвих повноважень у цій галузі з рівня держав на рівень ЄС, враховуючи традиційну державну опіку над соціальною політикою.

Сьогодні особи, які живуть та працюють на території ЄС, отримують право на соціальний захист переважно згідно з національним правом, проте деякі з цих прав можуть бути кореговані відповідно до положень права ЄС. Як відзначає Т. Герві [23, с. 4–5], ці положення створюють європейський рівень багаторівневого регулювання соціальної політики в ЄС. Соціальна політика ЄС, продовжує автор, включає положення, які стосуються трудової мобільності, зокрема координації соціальних забезпечень для працівників-мігрантів, переходу соціальних гарантій, професійної підготовки та освіти, положення, що стосуються сімей працівників-мігрантів, а також положення щодо регулювання праці, такі як заборона дискримінації працівників на основі їх громадянства, захист працівників у зв'язку з реструктуризацією компанії, рівність чоловіка і жінки у працевлаштуванні та регулювання робочої обстановки.

Варто відзначити ще один важливий момент, а саме – вплив права ЄС на Європейський комітет з соціальних прав Ради Європи. Так, останніми роками Європейський комітет з соціальних прав посилається на право ЄС – для прикладу, у справі *Marangopoulos Foundation for Human Rights v. Greece* 2005 р. Комітет, визнаючи невідповідність становища в державі приписам ст. 11 ЄСХ(п), використав масив права та практики ЄС [1, §§ 47, 50–57, 80, 103, 114, 116, 118, 120]. Саме тому варто наголосити на ще одній цікавій думці: як відзначає Ф. Елстон [21, с. 64], Європейський комітет з соціальних прав повинен визнати, що в деяких сферах він діє доволі близько до правової

системи ЄС, а найкращим виходом для нього було би прагнення співпрацювати та взаємодіяти, що передбачатиме систематичні зусилля щодо формування сумісної юриспруденції та розвитку діалогу на найвищому рівні між ключовими інституціями, включаючи Європейську комісію та Суд ЄС. Є сенс навести слова К. де Бурка [22, с. 4], який, говорячи про соціальні права в Європі, під останньою розуміє такі системи ЄС та РЄ, що перетинаються між собою.

Висновки

З одного боку, залишається актуальною думка науковців⁷ про те, що соціальна політика ЄС є наслідком взаємодії державних, наддержавних інституцій та інституцій ЄС і твориться в системі багаторівневого управління, в якому ЄС є центральним, хоча й доволі слабким рівнем. Водночас у контексті все більшої уваги, яку інституції ЄС відводять питанню прав людини, зростають і можливості захисту соціальних прав людини на території держав-членів ЄС. Право ЄС у сфері захисту соціальних прав людини в ході розвитку зазнало суттєвої еволюції, не лише зблизившись з правовою системою Ради Європи, а й ставши чинником впливу на право Ради Європи.

⁷ Для прикладу: Streek: Neo-Voluntarilism: A New European Social Policy Regime? – 1995 ELJ 31-59 – p. 31; Pierson and Liebfried: Multitiered Institutions and the Making of Social Policy – eds Pierson and Liebfried: European Social Policy: Between Fragmentation and Integration – Brookings, 1995, p. 15-19 [23, с. 2].

Список літератури

Акти, прийняті в рамках Ради Європи та ЄС

1. Collective complaint no. 30/2005. *Marangopoulos Foundation for Human Rights v. Greece*. 26 April 2005. Case document No 1.
2. Consolidated version of the Treaty on European Union. 30 March 2010.
3. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 7 December 2010.
4. Lisbon European Council. 23 and 24 March 2000. Presidency Conclusions.
5. Regulation (EEC) No 1612/68 of the Council of 15 October 1968 on freedom of movement for workers within the Community – Preamble.
6. Regulation (EEC) No 1408/71 of the Council of 14 June 1971 on the application of social security schemes to employed persons and their families moving within the Community – Preamble.
7. Council Resolution of 21 January 1974 concerning a Social Action Program / OJ 1974 C 13/1.
8. Joint declaration by the European Parliament, the Council and the Commission concerning the protection of fundamental rights and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 5 April 1977. OJ C 103, 27 April 1977.
9. Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the coordination of social security systems / OJ L 166 of 30 April 2004.
10. Green Paper. European Social Policy. Options for the Union. 17 November 1993.
11. White paper. Growth, Competitiveness, Employment. The Challenges and Ways Forward into the 21st Century. 5 December 1993.
12. White Paper. European Social Policy – A way forward for the Union. COM(94) 333 final. Brussels. 27 July 1994.
13. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Medium Term Social Action Programme 1995 – 1997. Brussels, 12 April 1995.
14. Case 29/69. *Stauder v City of Ulm*. Judgment of the Court of 12 November 1969.
15. Case 11/70. *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*. Judgment of the Court of 17 December 1970.
16. Case 4/73. *Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung v Commission*. Judgment of the Court of 14 May 1974.
17. Case 149/77. *Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena*. Judgment of the Court of 15 June 1978.

Наукова література

18. Верланов С. Стандарти соціально-економічних прав людини у інтерпретації Європейського комітету соціальних прав / С. Верланов // Право України. – 2007. – № 10. – С. 23–27.
19. Головка-Гавришева О. Правове регулювання соціальної політики у Європейському Союзі: теоретичні аспекти / О. Головка-Гавришева. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 219 с.
20. Климович О. Право прав людини як *jus cogens* сучасного міжнародного права / О. Климович // Право України. – 2008. – № 1. – С. 30–34.
21. Alston Philip. Assessing the Strengths and Weaknesses of the European Social Charter's Supervisory System / Alston Philip // C. De Búrca. Social Rights in Europe / C. De Búrca, B. De Witte. – Oxford University Press, 2005. – 421 p.
22. De Búrca Cráinne. The Future of Social Rights Protection in Europe / C. De Búrca. Social Rights in Europe / C. De Búrca, B. De Witte. – Oxford University Press, 2001. – 421 p.
23. Hervey Tamara. European Social Law and Policy / Tamara Hervey. – London and New York: Longman, 1998. – 228 p.
24. Shelton Dinah. The Boundaries of Human Rights Jurisdiction in Europe / Shelton Dinah // Duke Journal of Comparative & International Law 95. – 2003. – P. 95–153.
25. Weatherhill S. EU Law / S. Weatherhill, P. Beaumont. – Third edition. – Penguin Book, London, 1999. – 1133 p.

T. Вук

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF SOCIAL RIGHTS PROTECTION IN THE LAW OF THE EUROPEAN UNION

Formation and development of social policy and human rights concept within the framework of the EU, in particular, the role of the European Court of Justice are considered. Interconnection of legal systems of the Council of Europe and the EU in the area of protection of social rights is analyzed. In conclusion, tendencies in the area of social rights protection in the law of the EU are summarized.

Keywords: social rights, protection of human rights, European Union, European Court of Justice.

Матеріал надійшов 15.03.2013

УДК 341.231.14

Святун О. В.

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ВОДУ ТА САНІТАРІЮ В МІЖНАРОДНОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ

Статтю присвячено дослідженню правового закріплення права на воду та санітарію в універсальних та європейських міжнародних документах. Особлива увага приділяється змісту права на воду та санітарні послуги та їх співвідношення з іншими правами людини.

Ключові слова: права людини, право на воду, право на санітарні послуги, ООН, Рада Європи, Європейський Союз.

На початку XXI сторіччя серед світового співтовариства чіткого усвідомлення набула думка про те, що до фундаментальних прав людини слід віднести право на воду та санітарію. Вода становить необхідну умову існування життя на нашій планеті. Безпечні ресурси питної води та санітарні послуги необхідні для забезпечення існування людства та підтримання здоров'я, вони

також мають основоположне значення для гідності всіх людей. У той же час 884 млн людей не мають доступу до покращених джерел питної води, а в 2,5 млрд осіб відсутній доступ до покращених санітарних систем. Витоки сучасної кризи з водою та санітарними послугами криються в бідності, нерівноправності та нерівності можливостей, що погіршується соціальними та